

Отримано: 2 лютого 2019 р.

Прорецензовано: 25 лютого 2019 р.

Прийнято до друку: 1 березня 2019 р.

e-mail: yuriy_kovalyuk@yahoo.de

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-5(73)-35-37

Ковалюк Ю. В. Теорія англійської ідіоматики: дефініції, ідеї, підходи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 5(73), березень. С. 35–37.

УДК 81'373.612

Ковалюк Юрій Володимирович,

кандидат філологічних наук, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ТЕОРИЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ІДІОМАТИКИ: ДЕФІНІЦІЇ, ІДЕЇ, ПІДХОДИ

Працю присвячено теоретичним питанням англійської ідіоматики. Розглянуто ключові терміни та ідеї та схарактеризовано традиційний (базується на семантичному принципі міри переосмислення компонентів) і когнітивний (побудований на критеріях цілісності значення, граматичної нормативності, валентності та прагматичної орієнтованості) підходи до її опису. Запропонована у статті модель ідіоматики включає два типи ідіоматичних одиниць: ідіоматичні конструкції (мають у складі один фіксований елемент) та ідіоматичні вирази (складові елементи відзначаються абсолютною або відносною фіксованістю). Основними параметрами в побудові моделі англійської ідіоматики визначено семантичну цілісність, лексичну наповненість і відтворюваність.

Ключові слова: ідіоматичні вирази, ідіоматичні конструкції, ідіоматика, традиційний підхід, когнітивний підхід, модель ідіоматики.

Yuriy Kovalyuk,

Chernivtsi Yuriy Fedkovych National University, Candidate of Sciences (Philology)

**THEORETICAL ASPECTS OF THE STUDY OF IDIOMS IN ENGLISH:
DEFINITIONS, IDEAS, AND APPROACHES**

The article is a study on the theoretical aspects of English idioms. Key frameworks regarding the study of idioms in English are considered. The traditional approach to the study of idioms originated from the Russian phraseology and is largely based on the principle of non-compositionality of meaning. According to this line of thinking, idiomaticity, if viewed from a semantic standpoint, is a cline, accounting for such opaque idioms as *pull one's leg*, on the one hand, and fairly transparent phrases, such as *go wrong*, on the other hand. On the contrary, the cognitive approach argues for four criteria as to describing idiomaticity in English, i.e. semantic non-compositionality (*decoding idioms – encoding idioms*), grammatical normativity (*grammatical idioms – extra-grammatical idioms*), valency (*substantive idioms – formal idioms*), and pragmatic pointedness (*idioms with pragmatic point – idioms without pragmatic point*). In the present paper, an alternative model of idiomaticity in English, drawing on the ideas of the traditional and cognitive strands as to the study of idioms, is suggested. To this end, two types of units are proposed: *idiomatic constructions (incorporating one fixed element)* and *idiomatic expressions (all constituent elements are relatively or fully fixed)*. The key criteria put forth for the model of English idiomaticity are non-compositionality, substantivization, and reproducibility.

Key words: idiomatic expressions, idiomatic constructions, study of idioms, traditional approach, cognitive approach, model of idiomaticity.

Постановка проблеми. Ідіоматику, безперечно, можна назвати класичним прикладом універсалістської парадигми в сучасному мовознавстві. Вона виконує роль репозитарію дослідницького матеріалу в експериментальній лінгвістиці та психології (Wray 2016; Geeraert 2017; Siyanova-Chanturia & Yanssen 2018), прикладній лінгвістиці (Hinkel 2017), корпусній лінгвістиці (Herbst 2015; Vuerki 2016), когнітивній лінгвістиці (Taylor 2012; Gibbs 2017) та ін., а також у фразеології [Boers 2014; Sailer 2017; Михайленко 2018; Kovalyuk 2018]. Причиною цього є, очевидно, те, що “універсальної теорії мовної ідіоматики, яка б трактувала всі види ідіоматичних мовних одиниць в єдиній системі категорій, поки не створено” [2, с. 10]. Донедавна в рамках традиційного підходу вважалося, що ідіоми – це “вирази, значення яких неможливо вивести із значень їх складових компонентів” [12, с. 114]. Однак визначення на кшталт запропонованого вище важко назвати загальноприйнятим у англістиці в зв'язку з тим, що різні галузі мовознавства, такі як корпусна лінгвістика (Sinclair 1991; Bruckmaier 2017), когнітивна лінгвістика [Fillmore, Kay and O'Connor 1988; Croft and Cruse 2004; Hilpert 2014], функціональна лінгвістика (Wulff 2008; Bybee 2010), та дотичні до нього дисципліни, наприклад, психологія (Matlock 1998; Bannard and Matthews 2008; Molinaro et al. 2013), філософія (Westerstahl 1999; Arsenault 2014) та лексикографія (Cowie 2002; Moon 2010) по-різному витлумачують зміст поняття “ідіоматика” та її основних термінологічних одиниць.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Ідіоматика визнається проблемним розділом у мовознавстві. А. Ланглотц зазначає, що “ідіоматичні вирази – це особливі мовні конструкції, які викликають багато запитань у лінгвістів і доволі часто створюють проблеми для тих, хто розпочинає вивчати мову” [11, с. 1]. Вони становлять “прошарок фразеологічних одиниць у мовній спільноті” [8, с. 68] і завдяки своїй складній природі породжують широкий спектр дефініцій. Аналіз останніх досліджень дав нам змогу виділити два основні напрями до розуміння ідіоматики в лінгвістиці: *традиційний* і *когнітивний*.

Традиційний підхід бере витоки з російської фразеології і базується в основному на семантичному принципі міри переосмислення компонентів фразеологізму¹. В англістиці, яка відштовхується від термінів “ідіоматика”, “ідіоматичність” та “ідіома”, відповідно, дослідники [18, с. 6–9; 13, с. 4; 14, с. 17; 3, с. 283] послуговуються визначенням терміна “ідіома”, подібним до зазначеного в [12], для опису всього спектру ідіоматичних одиниць. Однак дефініції ідіоми, які обстоюють некомпозиційність їхнього значення як провідну ознаку, є до певної міри узагальненими і такими, що не відображають реального обсягу ідіоматики англійської мови, яка з одного боку, включає повністю переосмислені ідіоми на кшталт *pull one's leg*, а з іншого – семантично прозорі фрази типу *go wrong*. Це слугує аргументом на користь того, що ідіоматичність є градуаль-

¹ Основоположними вважаються семантична класифікація фразеологізмів В. В. Виноградова (1947), яка включає *фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення та фразеологічні вирази*, а також структурно-семантична класифікація О. В. Куніна (1970), побудована на *номінативних, номінативно-комунікативних, везукових і комунікативних* фразеологічних одиницях.

ною ознакою (Cowie 1983; Ayto 2009; Vuerki 2016). Знову ж таки найбільш вдалим вирішенням проблеми градуальності в англійській ідіоматиці виявилися семантичні класифікації ідіом (Alexander 1987; Fernando 1996; Moon 1998; Howarth 1998)². Зазначені семантичні класифікації були важливим кроком у бік визначення обсягу та змісту ідіоматики, проте вони не враховували синтаксичних, прагматичних і функціональних характеристик ідіом.

Що стосується когнітивного підходу до тлумачення ідіоматики, він, за твердженням У. Крофта та А. Круза, “виник у зв’язку з необхідністю визначення ролі ідіоматичних виразів у граматичній компетенції носіїв мови” (тут і далі – переклад автора) [5, с. 225]. Відтак класифікація ідіом Ч. Філмора та колег (1988) побудована на критеріях цілісності значення (decoding idioms – encoding idioms), граматичної нормативності (grammatical idioms – extra-grammatical idioms), валентності (substantive idioms – formal idioms) та прагматичної орієнтованості (idioms with pragmatic point – idioms without pragmatic point). Особливої уваги в цій класифікації заслуговує опозиція субстантивних і формальних ідіом. Субстантивні ідіоми – це “лексично наповнені” вирази. Їх структура включає фіксовані лексичні одиниці. Для прикладу, *kick the top* має зовсім інший комунікативний ефект, аніж *kick the bucket*. Формальні ідіоми, на відміну від субстантивних, реалізують синтаксичний фрейм або модель, які можна актуалізувати різного роду лексичними одиницями. Прикладами формальних ідіом є *less than*, *probe off with*, *on the brink of* та ін. Ідеї Ч. Філмора та колег підтримує М. Хільперт, який стверджує, що “повсякденна мова пронизана ідіоматичними виразами, які, в свою чергу, не завжди є стійкими словосполученнями, а, навпаки, схемами з відкритими слотами, які можна заповнити конкретними елементами” [9, с. 7].

Ми вважаємо, в створенні універсальної теорії ідіоматики англійської мови міркування традиційного та когнітивного підходів можливо об’єднати в єдину модель, яка буде проілюстрована нижче.

Мета статті – побудова універсальної теорії англійської ідіоматики.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, загальну характеристику обсягу англійської ідіоматики можна представити в таблиці:

Ідіоматика			
Ідіоматичні конструкції		часткова: verb <i>one's way</i> prep: <i>talk one's way out of</i> ; do a PN: <i>do a Kelly Clarkson</i>	готові синтаксичні моделі: do a PN: <i>do a Chris Christie</i> ; as...as: as little as 0.5 °C
Ідіоматичні вирази	буквальні ідіоми: <i>tell it like it is, win on points</i> напів-ідіоми: <i>hit the headlines, fall prey to</i> метафоричні ідіоми: <i>running about like a headless chicken, enter someone's head</i> семантичні ідіоми: <i>cold turkey, be on the wagon</i>	повна (субстантивні ідіоми): <i>on the bubble, get to first base</i> часткова (формальні ідіоми): <i>let alone, on the brink of</i>	готові вирази: <i>do a Melba, as much as the traffic will bear</i>
	семантична цілісність	лексична наповненість	відтворюваність

Запропонована модель ідіоматики включає два типи ідіоматичних одиниць: ідіоматичні конструкції та ідіоматичні вирази. Основна відмінність між ідіоматичними конструкціями та ідіоматичними виразами полягає в тому, що ідіоматичні конструкції “є певного роду лексико-граматичними фреймами, які включають фіксований елемент і відкритий слот, який заповнюється набором лексем, що належать до конкретного лексико-семантичного поля” [13, с. 252]. Фіксовані елементи “активують загальне значення виразу та слугують осередком варіантних лексичних реалізацій” [15, с. 305]. Проілюструємо це за допомогою конструкції *not that*:

1. This wealth of reading material has me thinking, a lot, about the power of a perfect opening line. *Not that* I'm saying fiction should be judged by one sentence... [17]

2. Arizona Wildcats RB J. J. Taylor on the cusp of a breakout -- *not that* he cares about stats [17].

3. This is a dude who really values education. *Not that* you'd guess from his high school transcripts [17].

Значення *not that*: “this is not, however, to say/suggest that...” [16, с. 811]. Ця конструкція є заперечною (заперечуються дієслова *am saying, cares* і *would guess*, відповідно) та еліптичною (неповною з огляду на те, що в підрядних реченнях цього типу відсутнє головне речення – (it is) not that). Слот підмета в цій конструкції найчастіше займають особові займенники *I, you, we, he*, рідше іменники – *Dewey's position, the novel, Tony Blair* (за даними корпусу COCA).

В ідіоматичних виразах, з іншого боку, складові елементи відзначаються абсолютною або відносною фіксованістю. Абсолютна фіксованість лексичного складу властива семантичним ідіомам, тоді як відносна – буквальним ідіомам, напів-ідіомам і метафоричним ідіомам. Наприклад:

4. And the Democrats, *by and large*, decided they did not want to participate in this bill [17].

5. Frisner has been drifting in and out of the room for several hours, saying he is feeling *under the weather* [17].

6. If I was too rigid to understand his physical needs, well, that was my problem. I've never had any trouble *tossing the baby out with the bathwater* [17].

7. The governor *has put himself a bit on his own petard*, as it were, just in terms of the sudden discovery of a need for the help of national government after having lambasted it so resoundingly for so long [17].

Ідіоми в контекстах (4) і (5) – семантичні, значення їх складових елементів повністю переосмислені, а компонентний склад – абсолютно фіксований. Заміна компонентів на будь-які інші призведе до втрати узуального значення ідіоми. Що

² Для прикладу, у типології ідіом Ч. Фернандо виділено три підкласи ідіом. Відповідно, чисті ідіоми (pure idioms) – це стійкі, семантично переосмислені надслівні вирази. Вони завжди семантично переосмислені і можуть бути інваріантними або допускають мінімальну варіативність. Крім того, чисті ідіоми вважаються семантично непрозорими (для прикладу, *spill the beans* у жодний спосіб не пов'язана з *the beans*). Напів-ідіоми (semi-idioms) мають один або декілька конститuentів із буквальним значенням і один – з переосмисленим компонентом значення (наприклад, *foot the bill* – “здійснити оплату”). Буквальні ідіоми (literal idioms) в більшості випадків інваріантні або допускають мінімальну варіативність. Вони вважаються прозорими, оскільки підлягають семантичній інтерпретації на основі їх складових (наприклад, *of course, in any case, for certain*) [Fernando 1996].

стосується контекстів (6) і (7), фіксованість компонентного складу ідіом – відносна. В обох ідіомах канонічні дієслівні компоненти *throw* (*throw the baby out with the bathwater*) і *hoist* (*hoist with your own petard*) замінено на синонімічні – *to toss* і *put on*, відповідно. Однак це, вочевидь, не впливає на загальне значення ідіом.

У наведених вище таблиці ідіоматичні конструкції та ідіоматичні вирази описано на основі трьох параметрів: *семантичної цілісності, лексичної наповненості і відтворюваності*. За параметром семантичної цілісності виокремлено буквальні ідіоми, напів-ідіоми, метафоричні ідіоми та семантичні ідіоми. Візуально така класифікація нагадує класифікацію Ч. Фернандо (1996), однак у ній окремо виділені метафоричні ідіоми (ідіоматичні вирази на основі метафор із чітко вираженим образним компонентом), а термін “чисті ідіоми” замінено “семантичними ідіомами”. В класифікації Ч. Фернандо метафоричні ідіоми та семантичні ідіоми об’єднано в один тип – “чисті ідіоми”. Ми переконані, що їх необхідно розмежувати, оскільки метафоричні ідіоми базуються на синхронних семантичних зв’язках із етимологією, наприклад, *drop your guard* або *take the gloves off*, тоді як у семантичних ідіомах такий зв’язок відсутній, наприклад, *blow the gaff* або *pass the buck*.

У випадку лексичної наповненості ідіоматичні вирази розділено на повні (повна лексична наповненість) та часткові (часткова лексична наповненість). Наприклад:

8. As the West and the Middle East *lock horns*, confidence in progress has been moving eastward [17].

9. The 20-year-old Maker has a long way to go before he can consistently fill a role in Milwaukee, *let alone* actualize his tantalizing potential [17].

Ідіома *lock horns* в контексті (8) – субстантивна, а, отже, відзначається повною лексичною наповненістю: саме таке усталене поєднання лексем *lock* і *horns* утворює значення *to argue (often in a determined way)*. Синтаксичний ідіоматичний вираз *let alone* “and to even greater degree do something” в контексті (9) є прикладом формальної ідіоми. Повна синтаксична форма, вказана у словниках, – *let alone do sth*. З точки зору лексичної наповненості, а відтак синтаксичної автономності, ця ідіома є частковою, оскільки має фіксований елемент – *let alone*, який вимагає дієслівного актуалізатора (в цьому випадку – *actualize*).

Третій параметр – відтворюваність ідіоматичних конструкцій і ідіоматичних виразів – можна вдало проілюструвати за допомогою конструкції *do a PN*:

10. He’s got to say, he’s got to link it over. He can’t *do a Chris Christie*. He has got to link it over to Barack Obama [17].

11. “I thought Susie was going to retire last month. “Nope, she’s *done a Melba!*” [17]”

На перший погляд, дискурсивні реалізації конструкції *do a PN* ідентичні. В обох наведених контекстах (10 і 11) вона має значення “behave in a manner characteristic of a specified person” [4] (поводитися подібно до когось). У контексті (10) поведінка референта прирівнюється до Кріса Крісті (колишнього губернатора штату Нью-Джерсі, США), тоді як у контексті (11) поведінка референта уподібнюється до Неллі Мелба (колишньої австралійської співачки). Відмінність полягає у мірі лексикалізації названої конструкції. У контексті (10) відтворено фіксований елемент конструкції *do a* (поводитися як). Слот актуалізатора не є фіксований і може бути наповнений, як свідчать корпусні дані, іменами відомих осіб у мовному колективі: *Chris Christie, Kelly Clarkson, George Zimmerman* тощо. У контексті (11) відтворено цілий ідіоматичний вираз *do a Melba*, який має значення “повертатися до справ після завершення кар’єри” [4]. У поєднанні з конструкцією *do a* слот *Melba* пройшов стадію лексикалізації і почав відтворюватися як готовий блок у мові, внаслідок чого ця конструкція набула статусу ідіоматичного виразу.

Висновки з дослідження та перспективи. Таким чином, у цьому дослідженні було запропоновано теорію англійської ідіоматики, яка ґрунтується на ідеях традиційного та когнітивного підходів до ідіоматики. Витлумачено поняття “ідіоматичних конструкцій” та “ідіоматичних виразів”. Описано параметри семантичної цілісності, лексичної наповненості і відтворюваності стосовно ідіоматичних конструкцій та ідіоматичних виразів. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці теорії англійської ідіоматики в міждисциплінарному аспекті.

Література:

1. Михайленко В. В. Ідіоми з головним складником ‘money’ Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія: збірник наукових праць. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2018. Вип. 34 Т. 2. С. 34–37. (англ. мовою.)
2. Савицький В. М. Основы общей теории идиоматики. Москва: Гнозис, 2006. 208 с.
3. Bruckmaier E. Getting at GET in World Englishes A Corpus-Based Semasiological-Syntactic Analysis. Berlin: de Gruyter Mouton, 2017. 328 p.
4. Collins Cobuild Idioms Dictionary. 3rd Edition. London: Harper Collins, 2012. 320 p. [CCID]
5. Croft W., Cruse A. Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 356 p.
6. Fernando C. Idioms and Idiomaticity. Melbourne: OUP, 1996. 184 p.
7. Fillmore Ch. J., Kay P., O’Connor M. C. Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of Let Alone. Language, 1988. Vol. 64. No. 3. P. 501–538.
8. Glucksberg S. Understanding Figurative Language: From Metaphor to Idioms. New York: Oxford University Press, 2001. 144 p.
9. Hilpert M. Construction Grammar and its Application to English. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 220 p.
10. Kovalyuk Yu. Finding the common ground: phraseological theory and terminology revisited. Science and Education a New Dimension: Philology, 2018. VI (42), Issue: 149. P. 34–40.
11. Langlotz A. Idiomatic Creativity: A Cognitive-linguistic Model of Idiom-representation and Idiom-variation in English. Amsterdam: John Benjamins, 2006. 325 p.
12. Language and Linguistics: The Key Concepts / Ed. by Trask R.L., Stockwell P. London: Routledge, 1998. 400 p.
13. Moon R. Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-based Approach. London: Clarendon Press, 1998. 352 p.
14. Philip G. Colouring Meaning: Collocation and connotation in figurative language. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 2011. 232 p.
15. Stanojević M.-M., Parizoska J., Banović L. Schematic idioms and cultural models. Cognitive Approaches to English: Fundamental, Methodological, Interdisciplinary and Applied Aspects / Ed. by M. Brdar, M. Omazić, V. Pavičić Takač. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2009. P. 321–344.
16. The Cambridge Grammar of the English Language / Ed. by Huddleston R., Pullum G. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 1860 p.
17. The Corpus of Contemporary American English. corpus.byu.edu/coca/ Режим доступу: <https://corpus.byu.edu/coca/> [COCA]
18. van der Linden H. J. B. M. Idioms, non-literal language and knowledge representation. (ITK Research Report). Tilburg: Institute for Language Technology and Artificial Intelligence, Tilburg University, 1992. 39 p.
19. Wulff S. Rethinking Idiomaticity: A Usage-Based Approach (Corpus and discourse). New York: Continuum, 2009. 240 p.